

13. Кузеванов В. М. Определяющие события истории Украины XX века / В. М. Кузеванов // Грані. – 2012. – №5. – С.25–34.

14. Кузеванов В.М. Роль политической системы в модернизации украинской нации в XX в.: методология историографического процесса / В.М. Кузеванов // «Актуальні проблеми соціально- гуманітарних наук» : матер. III всеукр.наук. конф. з міжнар. участю. (м. Дніпропетровськ, 20 грудня 2013 р.) : у 5-ти частинах. – Д. : ТОВ «Інновація, 2013. – Ч.І. – С.139.

15. Кузеванов В. М. Роль украинских социал-демократов в модернизации украинской нации. Историография проблемы / В. М. Кузеванов // Грані. – 2013. – №4. – С.32–38.

16. Кузеванов В.М. Роль украинских социал-демократов в модернизации украинской нации/ Историография проблемы / В.М. Кузеванов // Грані. – 2013. – №6. – С.23–29.

17. Кузеванов В. Украинский политиком глазами политологов / В.М. Кузеванов // Віче. – 2008. – №17. – С.7–15.

18. Кузеванов Л. И. Методология исторического познания. Академизм и постмодернизм: Моногр./ Л. И. Кузеванов. – М. : НЭИ «Российская историография», 2012. – С.104.

19. Ленин В.И. Речь на 2-м Всероссийском совещании ответственных организаторов по работе в деревне 12 июня 1920 г. / В.И. Ленин // Полное собрание починений (издание пятое). – Том 41. – М. : Издательство политической литературы. – 1977. – С.138–150.

20. Павленко Ю.В. История мировой цивилизации. Философский анализ / Павленко Ю.В. – К. : Феникс, 2002. – С. 637.

21. Палінчак М. М. Методологічні підходи зарубіжних дослідників до вивчення державно-церковних відносин в Україні / М. М. Палінчак // Грані. – 2013. – №4. – С.126.

22. Румянцева М.Ф. Парадигмальний вибор историка как этическая проблема / М.Ф. Румянцева // Харківський історіографічний збірник. – Х. : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2012. – Вип.11. – С.67–78.

23. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – С.511.

24. Храмов В.Л. Основные факторы и механизмы социальной деструкции в условиях системной трансформации / В.Л. Храмов // Грані. – 2007. – №6. – С. 86.

25. Шаповал Ю. Вне конъюнктуры / Ю. Шаповал // Зеркало недели. – №42-43. – С.11.

26. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка ; пер. с англ., под. ред. В.А.Ядова. – М. : Аспект Пресс, 1996. – С.184.

27. Щербина В.В. Ідейно-методологічні передумови постмодерну: соціологічна концепція Ж.Ф. Ліотара / В.В. Щербина // Грані. – 2011. – №6. – С. 87.

Кузеванов В.М. Філософські та політологічні проблеми трагічного взаємозв'язку духовної культури та українського революційного марксизму.

У статті представлена спроба на основі авторської методології постакадемізму висвітлити духовну кризу та атеїстичну історію більшовицької модернізації з використанням компаративістського аналізу методологічних парадигм і історіографічних джерел новітньої історії України.

Ключові слова: методологія постакадемізму, криза, геноцид православ'я.

Kuzevanov V. Philosophical and political problems of the tragic the relationship of spiritual culture and Ukrainian revolutionary marxism.

The article is an attempt to reveal on the basis of the author's methodology of postakademizm the spiritual crisis and atheistic history of bolshevik modernization using comparative analysis of methodological paradigms and historiographical sources in newest history of Ukraine.

Keywords: methodology postakademizm, crisis, genocide of Orthodoxes.

Надійшла до редколегії: 27.02.2014 р.

УДК 321.01:342.51:316.74](476+574) «199/2013»

І. Ю. Осадчук

Львівський національний університет ім. І. Франка

**ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИК ПРЕЗИДЕНЦІАЛІЗАЦІЇ
НАПІВПРЕЗИДЕНТСЬКИХ СИСТЕМ ПРАВЛІННЯ У БІЛОРУСІ (1996-2013)
ТА КАЗАХСТАНІ (1995-2013)**

Проаналізовано поняття «система правління», «президентіалізація напівпрезидентської системи правління», «політична культура суспільства». Визначено особливості політичної культури білоруського та казахського суспільств у контексті президентіалізації напівпрезидентських систем правління у Білорусі (1996-2013) та Казахстані (1995-2013).

Ключові слова: система правління, президентіалізація напівпрезидентської системи правління, політична культура суспільства.

Політична культура суспільства впливає на розвиток всієї політичної системи в країні, на партійну структуру та зрілість політичних сил, їх спроможність реально впливати на суспільні процеси. Політична культура є мірилом політичної зрілості всього суспільства. Політично зріле суспільство може контролювати державу як інститут, спрямовувати її розвиток [10]. Індексний аналіз [4] конституційних повноважень [11; 12] президента і парламенту, а також політична практика свідчать про те, що напівпрезидентські системи правління у Білорусі (1996-2013) та Казахстані (1995-2013) є президентціалізованими. Опираючись на праці О. Зазнаєва [4; 5; 6; 20] (використовує поняття «президентціалізація» стосовно напівпрезидентських та парламентських систем), Дж. Кейсона та Т. Дж. Пауера [18] (аналізують президентціалізацію в контексті президентських систем) **президентціалізацію** (англ. presidentialization) визначаємо як процес, при якому системи правління¹ (президентські, парламентські та напівпрезидентські²) стають більш президентськими / суперпрезидентськими на практиці, але при цьому, не змінюється їх формальна структура (формально залишаються президентськими, парламентськими, напівпрезидентськими). **Президентціалізація напівпрезидентської системи правління** – процес, що передбачає збільшення обсягу контрольованих президентом як «реальним» главою виконавчої влади ресурсів, підвищення ступеня його автономії, посилення інституційної спроможності президента долати опір інших політичних акторів, закритість правлячої еліти та зменшення ролі партій у політичному процесі, зокрема при фактичному формуванні уряду.

1. Спираючись на праці С. Паречіної [13] та О. Зазнаєва [3], ми розрізняємо поняття «форма правління» та «система правління». Форма правління – спосіб організації вищої державної влади (яка буває виборною – республіка або спадковою – монархія) в тій чи іншій політичній системі. Поняття «система правління» характеризує не тільки формально-юридичну, а й фактичну сторону держави, яка існує у вигляді складної системи взаємовідносин між законодавчою і виконавчою владою. Виокремлюємо президентську, парламентську та напівпрезидентську системи правління.

2. Зазначимо, що, на думку Р. Елгі, напівпрезидентську систему правління потрібно визначити як ситуацію, коли всенародно обирають на фіксований термін президента, який «співіснує» з прем'єр-міністром і кабінетом, що відповідальні перед парламентом [19]. Це визначення не вимагає обговорення думки про те, наскільки могутнім повинен бути президент: повноваження президентів змінюються. Ми підтримуємо ідею, згідно з якою напівпрезидентська система правління – система, в якій існує посада всенародно/безпосередньо обраного на фіксований термін президента, а також прем'єр-міністра та урядового кабінету, які в будь-якому випадку колективно відповідальні перед парламентом (тільки перед парламентом чи перед президентом і парламентом).

Важливим, на нашу думку, є аналіз особливостей політичної культури в контексті президентціалізації напівпрезидентських систем правління у Білорусі (1996-2013) та Казахстані (1995-2013).

Об'єкт дослідження – політична культура білоруського та казахського суспільств. **Предмет** – політична культура як чинник президентціалізації напівпрезидентських систем правління у Білорусі (1996-2013) та Казахстані (1995-2013). **Метою** дослідження є визначення особливостей політичної культури в контексті президентціалізації напівпрезидентських систем правління зазначених країн. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці Г. Алмонда і С. Верби [1], Р. Елгі [19], О. Зазнаєва [4; 5; 6], Дж. Кейсона та Т. Дж. Пауера [18].

У дослідженні ми опиратимемося на визначення політичної культури, запропоноване Є. Вятром. **Політична культура суспільства** – це сукупність позицій, цінностей і зразків поведінки, які стосуються взаємовідносин влади і громадян [2, с. 259].

Політичну культуру в контексті президентціалізації напівпрезидентських систем правління у Білорусі (1996-2013) та Казахстані (1995-2013) ми аналізуватимемо за такими параметрами:

- готовність брати участь у суспільно-політичних діях;
- проблеми та цінності, які впливають на прийняття політичних рішень;
- рівень довіри до президента/влади.

У свою чергу, конкретний тип політичної культури ми визначатимемо за типологією Г. Алмонда і С. Верби. У своїй праці «Громадянська культура. Політичні установки і демократії п'яти націй» дослідники на основі аналізу політичних систем США, Великобританії, Італії, ФРН і Мексики виокремили три типи політичної культури:

1) **паройкіальний** (від грецьк. «пара» – навколо і «ойкос» – дім, господарство) **тип** політичної культури (іноді його називають «патріархальним») характеризується відсутністю в суспільстві інтересу до політичної системи. Основними рисами цієї культури є майже повна відсутність у громадян знань, емоцій і суджень щодо держави, відсутність прагнень, аполітичність поряд із замкнутістю на місцевій чи етнічній солідарності. Паройкіальна культура може відразу стати панівною в молодих країнах, але зберігається навіть у великих індустріальних державах, коли кругозір більшості громадян обмежується прихильністю до свого роду, містечка, регіону;

2) **підданський тип** політичної культури вирізняється сильною позитивною орієнтацією громадян на політичну систему, але слабкою орієнтацією на активну участь

у її функціонуванні. Цей тип сформувався за умов феодалної системи з її виразною ієрархічністю політичних відносин. Елементи підданської культури трапляються і в сучасних суспільствах, зокрема у формі поклоніння верховним політичним лідерам;

3) **активістський тип** політичної культури (або «культура участі») вирізняється активною зацікавленістю громадян не тільки в тому, що їм дає політична система, а й у тому, щоб відігравати у ній активну роль [1].

Політична культура білоруського суспільства

Готовність брати участь у суспільно-політичних діях. Невисокий рівень довіри народу до влади, обумовлений зниженням рівня життя і формуванням негативного образу її представників призвів до зростання соціальної напруженості, а в результаті і до політичної кризи 1996 р. Про це говорять дані опитування (див. табл. 1).

Таблиця 1. Готовність населення брати участь у суспільно-політичних діях (1996 р.)³

Варіант відповіді	%
Підписання заяви, звернення	52
Участь у дозволеному мітингу	52
Надання підтримки кандидату	49
Приєднання до страйку	47
Приєднання до бойкоту	47
Участь у групі протесту	40
Участь у роботі політичної організації	37
Участь у недозволеному мітингу	31
Оголошення голодування	22
Захоплення будівлі заводу, установи	22

Про готовність висловлювати свої політичні погляди станом на жовтень 2010 р. заявили тільки 14,9 % опитаних респондентів (див. табл.2).

Таблиця 2. Динаміка відповідей на питання: «Що Ви думаєте про готовність людей в Білорусі висловлювати свої політичні погляди?»⁴ (у %)

3. Національне опитування, проведене Незалежним інститутом соціально-економічних і політичних досліджень (НІСЕПД) в травні-червні 1996 р. за випадковою вибіркою опитано 1535 чоловік, похибка вибірки = 3 % [7].

Джерело [7]: Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Електронний ресурс]. - Август 1996. - № 1. - Режим доступу: <http://www.iiseps.org/buletendetail/2>.

4. У жовтні 2010 р. НІСЕПД було проведене національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано відповідно 1505 осіб у віці 18 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3 % [8].

Джерело [8]: Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Електронний ресурс]. - Декабрь 2010. - № 4 (58). - Режим доступу: <http://www.iiseps.org/buletendetail/61>.

Варіант відповіді	09'05	04'06	05'07	06'08	10'10
Так, готові	17,2	18,5	16,5	18,6	14,9
Ні, не готові	70,4	73,3	72,5	68,0	72,4
Важко відповісти / не визначились	12,4	8,2	11,0	13,4	12,7

Слід звернути увагу на те, що за президентства О. Лукашенка страх у суспільстві наростає (див. табл. 3). Якщо в рік других президентських виборів частка відповідей «всі бояться» становила 6,3 %, то до третіх президентських виборів вона збільшилася в 3 рази і склала 18,8 %. Страх у суспільстві влада поширює нерівномірно. У першу чергу його відчувають ті, хто не довіряє главі держави. Але навіть серед прихильників білоруського президента кожен п'ятий вважає, що «всі бояться» відкрито висловлювати свої політичні погляди.

Таблиця 3. Динаміка відповідей на питання: «Що Ви думаєте про готовність людей в Білорусі висловлювати свої політичні погляди?»⁵ (у %)

Варіант відповіді	02'01	06'06	10'10		
			Всі опитані	Довіряють О. Лукашенку	Не довіряють О. Лукашенку
Ніхто не боїться	20,0	18,6	18,3	24,9	12,7
Тільки де-хто боїться	33,8	28,5	16,3	21,1	10,6
Багато бояться	29,5	40,2	40,5	27,4	54,1
Всі бояться	6,3	7,9	18,8	19,9	19,4
Важко відповісти	10,4	4,8	6,1	7,0	2,9

Проблеми та цінності, які впливають на прийняття політичних рішень. Ієрархія проблем/цінностей, які були найбільш важливими при прийнятті рішення за кого голосувати на президентських виборах 2010 р., залишилася майже такою ж, як і напередодні виборів 2006 р., за винятком того, що помітно зросло значення якості життя і зменшилося значення демократії і незалежності (див. табл. 4).

Таблиця 4. Динаміка відповідей на запитання: «Які проблеми для Вас будуть найбільш важливими при прийнятті рішення, за кого

5. У жовтні 2010 р. НІСЕПД було проведене національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано відповідно 1505 осіб у віці 18 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3 % [8].

Джерело [8]: Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Електронний ресурс]. - Декабрь 2010. - № 4 (58). - Режим доступу: <http://www.iiseps.org/buletendetail/61>.

голосувати на наступних президентських виборах?»⁶ (у %, можливо більше однієї відповіді)

Варіант відповіді	02'06	10'10
Загальна якість життя	44,2	51,9
Ріст цін	31,8	32,2
Покращення у сфері охорони здоров'я	24,8	24,8
Робочі місця	23,1	19,6
Виплата пенсій	15,4	19,1
Демократія і незалежність Білорусі	18,1	11,5
Відносини з Росією	8,4	8,7
Освіта	7,7	7,6
Відносини із Заходом	5,3	7,2
Злочинність	8,8	5,7
Корупція в суспільстві	9,4	5,4
Свобода віросповідання	1,5	2,2

Напередодні президентських виборів 2010 р. білоруська опозиція пов'язувала можливість політичних змін у країні з наявністю «критичної маси» прихильників змін.

Табл. 5 дозволяє нам оцінити динаміку збільшення / зменшення цієї «критичної маси» з 2005 по 2010 рр. Найменший відсоток прихильників змін був зафіксований напередодні президентських виборів 2006 р., що цілком природно, тому що треті президентські вибори припали на пік російських дотацій, в силу чого О.Лукашенко не відчував проблем з отриманням лояльності електорату. Згодом у 2008 р. ситуація, у зв'язку із економічними проблемами на тлі світової кризи, змінилася.

Опитування в жовтні 2010 р. зафіксувало зниження частки білорусів (у порівнянні з червнем 2008 р.), які декларували свою прихильність змінам в країні та зростання частки тих, хто виступав за збереження статус-кво (див. табл. 5).

Таблиця 5. Динаміка відповідей на питання: «Що для Вас сьогодні важливіше: збереження нинішнього стану в країні або його зміна?»⁷ (у %)

6 У жовтні 2010 р. НІСЕПД було проведено чергове національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано відповідно 1505 чоловік у віці 18 років і старше, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3 % [8].

Джерело [8]: Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Електронний ресурс]. - Декабрь 2010. - № 4 (58). - Режим доступу: <http://www.iiseps.org/buletendetail/61>.

7 У жовтні 2010 р. НІСЕПД було проведено чергове національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано відповідно 1505 чоловік у віці 18 років і старше, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3 % [8].

Джерело [8]: Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Електронний ресурс]. - Декабрь 2010. - № 4 (58). - Режим доступу: <http://www.iiseps.org/buletendetail/61>.

Варіант відповіді	03'05	02'06	06'08	10'10
Важливе збереження нинішнього стану	51,1	53,4	37,4	48,3
Важлива зміна нинішнього стану	48,2	37,8	53,8	40,7
Важко відповісти/ не визначились	0,7	8,8	8,8	11,0

Рівень довіри до президента/влади. Як видно з табл. 6, з червня 2006 р. спостерігаємо зниження електорального рейтингу та рейтингу довіри до О. Лукашенка. При цьому станом на березень 2011 р. (у порівнянні з жовтнем 2001 р.) бачимо незначне зниження електорального рейтингу та водночас незначне зростання рейтингу довіри до президента.

Таблиця 6. Динаміка рейтингів О. Лукашенка⁸, %

Рейтинг	10'01	04'02	04'06	06'06	12'10	03'11
Електоральний	46,0	30,9	60,3	54,7	53,0	42,9
Довіра	44,5	32,4	59,9	60,8	55,0	47,9

Білоруси (як в березні 2009 р., так і в березні 2011 р.) пояснювали високий рівень підтримки О. Лукашенка насамперед відсутністю альтернативи (див. табл. 7). З цим були згодні представники двох частин білоруського суспільства (як ті, хто довіряють, так і ті, хто не довіряють О.Лукашенку).

Таблиця 7. Динаміка відповідей на запитання: «Чим, на Ваш погляд, пояснюється досить висока підтримка О. Лукашенка в білоруському суспільстві?»⁹ (у %, можливо більше однієї відповіді)

Варіант відповіді	03'09	03'11		
		Всі опитані	Довіряють О. Лукашенку	Не довіряють О. Лукашенку
Немає нікого іншого, хто був би кращим	44,2	40,4	37,8	40,0
Надією, що йому вдасться зробити в майбутньому життя кращим	31,9	29,2	34,2	25,9

8. У березні 2011 р. НІСЕПД було проведено чергове національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано 1524 особи у віці 18 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3 %. Електоральний рейтинг – це відповіді респондентів на відкрите питання «Якби завтра відбулися вибори президента Білорусі, за кого б Ви проголосували?». У табл.6 – електоральні рейтинги О.Лукашенка, отримані безпосередньо після завершення президентських виборів і в ході наступного опитування [9].

Джерело [9]: Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Електронний ресурс]. - Март 2011. - № 1 (59). - Режим доступу: <http://www.iiseps.org/buletendetail/62>.

9. У березні 2011 р. НІСЕПД було проведено чергове національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано 1524 особи у віці 18 років і старші, гранична похибка репрезентативності не перевищує 3% [9].

Джерело [9]: Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Електронний ресурс]. - Март 2011. - № 1 (59). - Режим доступу: <http://www.iiseps.org/buletendetail/62>.

Варіант відповіді	03'09	03'11		
		Всі опитані	Довіряють О. Лукашенку	Не довіряють О. Лукашенку
Немає нікого іншого, хто був би кращим	44,2	40,4	37,8	40,0
Його реальними досягненнями	15,1	17,1	32,3	1,6
Його особистими і діловими якостями	13,1	7,4	12,1	2,3
Важко відповісти	11,4	16,9	4,7	30,8

Білоруськими соціологами [14] були проведені опитування з метою визначення показника харизматичності лідера (ПХЛ)¹⁰ 10 кандидатів у президенти 2001 р.

Як видно з табл. 8, у 2001 р. показник харизматичності О. Лукашенка був у вісім разів вищий, ніж у 3. Позняка, який, до того ж, був відсутній як кандидат у виборчому бюлетені на президентських виборах.

Таблиця 8. Показники харизматичності лідерів (2001 р.)¹¹

Політики	ПХЛ	Ранг
С.Гайдукевич	0,016	3
В.Гончарик	0,0098	4
О. Лукашенко	0,868	1
3. Позняк	0,106	2

Політична культура казахського суспільства

Готовність брати участь у суспільно-політичних діях. Як видно з табл.9 (станом на 2010 р.) 81,5 % опитаних респондентів слідували за політичною ситуацією в країні. При цьому активно брали

10. Вимірювання здійснювалося за формулою

$$P_{hi} = \frac{\sum_{l=1}^n Pl}{n \cdot 100}$$

де Phl - показник харизматичності лідера, n - число змінних, Pl - відсоткова вага кожної зі змінних, 100 - умовне число, що застосовується для переходу на індексний показник. Показник харизматичності лідера вимірюється від 0 (відсутність харизми) до 1 (максимальний рівень харизматичності).

Змінні: «Він один з нас – проста людина»; «Він розуміє турботи людей»; «Він той, що треба»; «Він народжений бути лідером нації»; «Мене влаштовує його програма»; «Він вміє мислити на перспективу»; «Йому притаманні професіоналізм і компетентність», «У нього надійна команда»; «Він краще за інших знає, що потрібно робити»; «Він – людина справи»; «Він здатний переконливо говорити»; «Його відрізняють доброта і людські якості»; «Він новий, не такий як всі інші»; «У нього приваблива зовнішність»; «Він - менше зло» [14].

11. Джерело [14]: Ротман Д. Белорусский вариант харизмы/Д.Ротман, Н.Веремеева, И.Левецкая, В. Правдивец [Електронний ресурс]// СОЦИС. – 2003. - № 3 - Режим доступу: http://ecsocman.hse.ru/data/021/784/1219/004-ROTMAN_Dx2cG.pdf

участь у соціально-політичному житті тільки 3,6 %, а членами партії були 7,1 %.

Таблиця 9. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Чи цікавитеся Ви політичним життям Казахстану?» (2010 р.)¹²

Варіант відповіді	%
Слідкую за політичною ситуацією в країні	81,5
Активно приймаю участь у суспільно-політичному житті	3,6
Є членом партії	7,1
Ходжу на вибори	49,0

Можемо виділити дві категорії мотивів неучасті у партіях: 36,3 % опитаних респондентів взагалі не цікавилися політикою і 32,6 % вважали, що вони не бачать партії, здатної відстоювати їх інтереси (див. табл. 10). Крім того, 26,5 % не хотіли брати участь у формальних організаціях.

Таблиця 10. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Назвіть мотиви Вашої неучасті в партіях?» (2010 р.)¹³

Варіант відповіді	%
Не хочу брати участь у формальних організаціях	26,5
Не бачу партії, здатної відстоювати мої інтереси	32,6
Боюся наслідків для себе та членів моєї сім'ї	3,7
Мені це не потрібно / я не цікавлюся політикою	36,3
Ніхто не пропонував / не знаю яким чином вступити до лав партії	1,3
Немає часу	2,1
Вік не той	2,8
Інше	3,3
Важко відповісти	5,7

Як показують результати опитування, процес структурування політичних інтересів в казахському суспільстві станом на 2011 р. перебував на низькому рівні (див. табл. 11). Про наявність політичних переконань говорили

12. У 2010 р. Міжнародним інститутом регіональних досліджень «Відкрите суспільство» на замовлення КІСІ при Президенті РК було проведене національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано 1000 осіб у віці 18 років і старші [15].

Джерело [15]: Современный Казахстан: общественное мнение [Електронний ресурс] / Отв. ред.Б.Султанов. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2011. - с. 141. - Режим доступу: <http://www.kisi.kz/img/docs/5167.pdf>

13. У 2010 р. Міжнародним інститутом регіональних досліджень «Відкрите суспільство» на замовлення КІСІ при Президенті РК було проведене національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано 1000 осіб у віці 18 років і старші [15].

Джерело [15]: Современный Казахстан: общественное мнение [Електронний ресурс] / Отв. ред.Б.Султанов. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2011. - с. 142 - Режим доступу: <http://www.kisi.kz/img/docs/5167.pdf>

менше третини опитаних. Причому тільки 4,4% респондентів мали політичні переконання, сформовані на основі вивчення спеціальної літератури.

Таблиця 11. Розподіл відповідей на запитання: «Чи можете Ви сказати про себе, що маєте тверді політичні переконання?» (2011 р.)¹⁴

Варіант відповіді	%
Так, мої політичні переконання добре продумані, в тому числі на основі вивчення спеціальної літератури	4,4
Так, я маю тверді політичні переконання, хоча я спеціально не вивчав наукову і політичну літературу	26,2
Я байдужий до політики, мені достатньо власних проблем	43,8
Не знаю, не задумувався про це	25,5
Важко відповісти	0,1

43,8% опитаних населення в даному питанні зайняли нейтральну позицію, позначивши пріоритет у вирішенні власних проблем. Кожен четвертий з респондентів навіть не замислювався про власні політичні погляди.

В основі можливих причин акцій протесту станом на червень 2010 р. переважали, в основному, економічні: зростання цін, безробіття, інфляція, що призвели до зубожіння населення (див. табл. 12). Крім того, проблема порушення прав людини, корупція і зловживання владою стали одними із основних факторів зростання протестного потенціалу в країні.

Таблиця 12. Розподіл відповідей на запитання: «Які причини можуть стати підставою для акцій протесту в Казахстані?» (2010 р.)¹⁵

14. У 2011 р. КИСІ було проведене національне опитування населення: методом анкетування опитано відповідно 1000 осіб у віці 18 років і старші [16].

Джерело [16]: Социально-политическая стратификация казахстанского общества (по результатам социологического исследования КИСИ и научно-исследовательского проекта ИФиП). Научное издание [Электронный ресурс].- Алматы: КИСИ при Президенте РК, Институт философии и политологии КН МОН РК, 2011. - с.31. - Режим доступа: <http://www.kisi.kz/img/docs/5838.pdf>

15. У червні 2010 р. Міжнародним інститутом регіональних досліджень «Відкрите суспільство» на замовлення КИСІ при Президенті РК було проведене національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано 1000 осіб у віці 18 років і старші [17].

Джерело [17]: Уровень социальной конфликтности: потенциальные риски и угрозы (по результатам социологического исследования) [Электронный ресурс]/ Под ред. Б. Султанова. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010. - с.35. - Режим доступа: <http://www.kisi.kz/img/docs/5048.pdf>

Варіант відповіді	%
Зростання цін, безробіття, інфляція/зубожіння населення	58,1
Порушення прав людини, корупція і зловживання влади	24,4
Підвищення тарифів	21,2
Розвал економіки, криза	18,7
Міжнародні проблеми	9,9
Релігійні конфлікти	7,7
Політичні конфлікти	7,6
Невирішені проблеми пайовиків та іпотечників	6,7
Тиск банків на неплатоспроможних позичальників	5,3
Екологічні проблеми	5,2
Дії опозиції	4,9
Проблеми сільських переселенців і мігрантів	3,2

Дані табл. 13 підтверджують низький рівень протестного потенціалу населення. Так, третина опитаних (30%) за жодних обставин заявили, що б не взяли участі в акціях протесту. Ще 19% респондентів зазначили, що причиною відмови від участі в акціях протесту були побоювання можливих проблем із законом. А 8,1% учасників опитування вважали методи соціального протесту неефективними. При цьому 24,0% опитаних були готові виступити з протестом у разі значного погіршення якості життя (безробіття/злидні).

Таблиця 13. Розподіл відповідей на запитання: «Які фактори можуть спонукати Вас особисто взяти участь в акціях протесту у разі їх виникнення?» (2010 р.)¹⁶

Варіант відповіді	%
Я не буду брати участі в акціях протесту за жодних обставин	30,0
Безробіття/злидні	24,0
Низький рівень зарплати, пенсій, соціальної допомоги, стипендій	21,9
Я не буду брати участі в акціях протесту, побоююся проблем із законом	19,0
Порушення громадянських прав і свобод людини	14,7
Корупція, зловживання в органах влади	10,2

16. У червні 2010 р. Міжнародним інститутом регіональних досліджень «Відкрите суспільство» на замовлення КИСІ при Президенті РК було проведене національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано 1000 осіб у віці 18 років і старші [17].

Джерело [17]: Уровень социальной конфликтности: потенциальные риски и угрозы (по результатам социологического исследования) [Электронный ресурс]/ Под ред. Б. Султанова. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010. – с. 37. - Режим доступа: <http://www.kisi.kz/img/docs/5048.pdf>

Дискримінація за національною, мовною ознаками	9,8
Вважаю методи соціального протесту неефективними	8,1
Підвищення тарифів на комунальні послуги і цін на товари першої необхідності	7,9
Забруднення навколишнього середовища	4,2
Перебої з електропостачанням, газом, водопостачанням	3,9
Дискримінація за релігійною ознакою	3,1
Неможливість погасити борги перед банком	2,2
В якості пайовика	0,8
Заклики опозиційних сил	0,7

Проблеми та цінності, які впливають на прийняття політичних рішень. Як видно з табл. 14, станом на 2011 р. 4,4 % респондентів віднесли себе до тих, хто бачить можливість жити при «залізному порядку», як раніше. Це прихильники комуністичної, соціалістичної ідеї. 16,2 % респондентів виступили принципово проти жорсткого режиму і тим самим показали схильність до лібералізму.

Таблиця 14. Розподіл відповідей на запитання: «Чи згодні Ви на встановлення “залізного порядку” в Казахстані?» (2011 р.)¹⁷

Варіант відповіді	%
Погоджуюсь тільки у випадку, якщо країні буде загрозовувати кровопролиття	33,8
Погоджуюсь в інтересах державотворчої нації	6,5
Погоджуюсь для повернення до попередніх порядків	4,4
Погоджуюсь для зміцнення і захисту приватної власності	6,1
Погоджуюсь на період кризи, але все повинно бути поміркованим	25,6
Не погоджуюсь	16,2
Важко відповісти	7,4

46,1 % опитаних станом на 2011 р. заявили про те, що підтримують такі демократичні свободи, як багатопартійність, свобода слова, свобода вираження поглядів, але з умовою взаємної терпимості та дотримання правил гри. 16,2 % були готові підтримувати вищезазначені цінності за умови виключення крайнощів і

17. У 2011 р. КІСІ було проведено національне опитування населення: методом анкетування опитано відповідно 1000 осіб у віці 18 років і старші [16].

Джерело [16]: Социально-политическая стратификация казахстанского общества (по результатам социологического исследования КИСИ и научно-исследовательского проекта ИФиП). Научное издание [Электронный ресурс].- Алматы: КИСИ при Президенте РК, Институт философии и политологии КН МОН РК, 2011. – с.42. - Режим доступа: <http://www.kisi.kz/img/docs/5838.pdf>

радикалізму. 9 % виступали проти плюралізму, вважаючи, що думка народу повинна бути єдиною. 8,9 % дотримувалися принципу, згідно з яким демократія повинна бути пріоритетною для державотворчої нації. 3,1 % вказали на те, що продовжують вважати демократичний режим шкідливим для приватної власності і таким, який загрожує існуючому порядку речей. 16,7 % респондентів не змогли відповісти на задане питання (див. табл. 15).

Таблиця 15. Розподіл відповідей на запитання: «Чи вважаєте ви принципово необхідними для нашого суспільства такі явища, як багатопартійність, свобода слова, свобода вираження думок, свобода засобів масової інформації?» (2011 р.)¹⁸

Варіант відповіді	%
Так, у випадку дотримання демократичних правил гри, законів, взаємної терпимості різних точок зору	46,1
Ні, оскільки відбувається поділ єдиної народної волі на частини	9,0
Ні, оскільки це загрожує ринковим досягненням і приватної власності	3,1
Так, якщо партії і ЗМІ будуть виражати інтереси державотворчої нації	8,9
Так, якщо партії і ЗМІ будуть уникати крайностей і радикалізму	16,2
Важко відповісти	16,7

Рівень довіри до президента/влади. Серед політичних інститутів найвищий рейтинг (станом на червень 2010 р.) був у глави держави – 93,7 % позитивних оцінок у сукупності, з них 63,9 % – тверді позитивні оцінки (див. табл. 16). Найнижчий рейтинг – у парламенту (лише 68,1 % позитивних оцінок у сукупності).

Таблиця 16. Розподіл відповідей на запитання: «Як би Ви оцінили діяльність таких суб'єктів державної влади за останній рік?»¹⁹ (%)

18. У 2011 р. КІСІ було проведено національне опитування населення: методом анкетування опитано відповідно 1000 осіб у віці 18 років і старші [16].

Джерело [16]: Социально-политическая стратификация казахстанского общества (по результатам социологического исследования КИСИ и научно-исследовательского проекта ИФиП). Научное издание [Электронный ресурс].- Алматы: КИСИ при Президенте РК, Институт философии и политологии КН МОН РК, 2011. – с.46. - Режим доступа: <http://www.kisi.kz/img/docs/5838.pdf>

19. У червні 2010 р. Міжнародним інститутом регіональних досліджень «Відкрите суспільство» на замовлення КІСІ при Президенті РК було проведено національне опитування населення: методом «face-to-face interview» опитано 1000 осіб у віці 18 років і старші [17].

Джерело [17]: Уровень социальной конфликтности: потенциальные риски и угрозы (по результатам социологического исследования). – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010. – с.22. - Режим доступа: <http://www.kisi.kz/img/docs/5048.pdf>

Суб'єкт влади	Позитивно	Швидше позитивно	Швидше негативно	Негативно	Важко відповісти
Президент	63,9	29,8	2,4	1,0	2,9
Прем'єр-міністр	33,0	46,0	8,6	3,1	9,2
Уряд	27,1	46,4	16,2	3,8	6,4
Парламент	24,7	43,4	15,7	4,7	11,4
Регіональні органи влади (область)	28,7	39,9	17,4	7,8	6,1

На підставі вищенаведеного аналізу політичну культуру білоруського та казахського суспільств за типологією Г. Алмонда та С. Верби визначаємо як **підданську**. Саме підданський тип політичної культури сприяє президенціалізації напівпрезидентських систем правління у Білорусі (1996-2013) та Казахстані (1995-2013), оскільки відсутність реального громадського контролю за владою, відкриває можливості главам цих держав посилювати свої позиції в існуючих системах правління. У подальших дослідженнях основною метою буде визначення інших основних індикаторів, чинників та інституційно-функціональних наслідків президенціалізації систем правління у країнах СНД.

Бібліографічні посилання

1. Алмонд Г. Гражданская культура и стабильность демократии / Г. Алмонд, С. Верба // Полис. - 1992. - № 4. - С. 122-134.
2. Вятр Е. Социология политических отношений / Е. Вятр. - Москва: «Прогресс», 1979. - 228 с.
3. Зазнаев О. Дихотомия versus трихотомия: проблема типологии систем правления в политологии / О. Зазнаев // Проблемы политической науки / науч. ред. М. Х. Фарукшин. - Казань: Центр инновац. технологий, 2005. - С. 44-55.
4. Зазнаев О. Индексный анализ полупрезидентских государств Европы и постсоветского пространства / О. Зазнаев // Полис. 2007. - № 2. - С. 146-164.
5. Зазнаев О. Полупрезидентская система: теоретические и прикладные аспекты / О. Зазнаев. - Казань: Казанский гос. ун-т им. В. И. Ульянова-Ленина, 2006. - 374 с.
6. Зазнаев О. Президентиализация полупрезидентской системы / О. Зазнаев // Вестник Новосибирского гос. ун-та. - Т. 2. - Вып. 2. - Новосибирск: Изд-во НГУ, 2006. - С. 62-68.
7. Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Электронный ресурс]. - Август 1996. - № 1. - Режим доступа: <http://www.iiseps.org/buletendetail/2>

8. Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Электронный ресурс]. - Декабрь 2010. - № 4 (58). - Режим доступа: <http://www.iiseps.org/buletendetail/61>.

9. Информационно-аналитический бюллетень «Новости НИСЭПИ» [Электронный ресурс]. - Март 2011. - № 1 (59). - Режим доступа: <http://www.iiseps.org/buletendetail/62>.

10. Конончук М. Політична культура українського суспільства як чинник його демократизації: дис... канд. наук: 23.00.03/ М. Конончук. - 2008. - Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/342764.html>.

11. Конституция Республики Беларусь (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24.11.1996 г. и 17.10.2004 г.) [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://house.gov.by/index.php/248,,,0,,,0.html>.

12. Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 г. (с изменениями и дополнениями от 7.10.1998 г. и 21.05.2007 г.) [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/the_constitution/the_constitution.

13. Паречина С. Институт президентства: история и современность / под общ. ред. Е. В. Матусевича. - Мн.: ИСПИ, 2003. - 163 с.

14. Ротман Д. Г. Белорусский вариант харизмы [Электронный ресурс] / Д. Г. Ротман, Н. П. Веремеева, И. В. Левицкая, В. В. Правдивец. - Режим доступа: http://ecsocman.hse.ru/data/021/784/1219/004-ROTMAN_Dx2cG.pdf

15. Современный Казахстан: общественное мнение / отв. ред. Б. К. Султанов. - Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2011. - 156 с.

16. Социально-политическая стратификация казахстанского общества (по результатам социологического исследования КИСИ и научно-исследовательского проекта ИФиП). Научное издание. - Алматы: КИСИ при Президенте РК, Институт философии и политологии КН МОН РК, 2011. - 128 с.

17. Уровень социальной конфликтности: потенциальные риски и угрозы (по результатам социологического исследования) / под ред. Б. Султанова. - Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010. - 92 с.

18. Cason J. Presidentialization, Pluralization, and the Rollback of Itamaraty: Explaining Change in Brazilian Foreign Policy Making in the Cardoso-Lula Era / Jeffrey W. Cason, Timothy J. Power // International Political Science Review. - 2009. - Vol. 30. - №2. - P. 117-140.

19. Elgie R. Variations on a theme: a fresh look at semi-presidentialism / Robert Elgie // Journal of Democracy. - 2005. - Vol. 16. - No. 3. - P. 1-21.

20. Zaznaev O. The Presidentialisation of a Semi-Presidential Regime: the Case of Russia / Oleg Zaznaev // White S. Politics and the Ruling Group in Putin's Russia / Stephen White. - Palgrave Macmillan, 2008. - P. 27-41.

Осадчук И. Ю. Политическая культура общества как фактор президентализации полупрезидентских систем правления в Беларуси (1996-2013) и Казахстане (1995-2013).

Проанализированы понятия «система правления», «президентализация полупрезидентской системы правления», «политическая культура общества». Определены особенности политической культуры белорусского и казахстанского обществ в контексте президентализации полупрезидентских систем правления в Беларуси (1996-2013) и Казахстане (1995-2013).

Ключевые слова: система правления, президентализация полупрезидентской системы правления, политическая культура общества.

Osadchuk I. Political culture of society as a factor of presidentialization of semi-presidential regimes in Belarus (1996-2013) and Kazakhstan (1995-2013).

Concepts of system of government, presidentialization of semi-presidential regime, political culture of society are analysed. The object of research is the political culture of society in Belarus and Kazakhstan. The subject

of research is political culture of society as a factor of presidentialization of semi-presidential regimes in Belarus (1996-2013) and Kazakhstan (1995-2013). The aim of the research is determining the features of the political culture of society in the context of presidentialization of semi-presidential regimes in Belarus (1996-2013) and Kazakhstan (1995-2013). Main tasks of research are: 1) to define concepts of system of government, presidentialization of semi-presidential regime, political culture of society; 2) to analyse the impact of political culture of society on presidentialization of semi-presidential regimes in Belarus (1996-2013) and Kazakhstan (1995-2013).

Determining the features of the political culture of society in Belarus and Kazakhstan, we set that these features lead to presidentialization of semi-presidential regimes in Belarus (1996-2013) and Kazakhstan (1995-2013). In further studies, the main goal will be to determine other factors, institutional and functional consequences of presidentialization of the systems of government in the CIS countries.

Keywords: system of government, presidentialization of semi-presidential regime, political culture of society.

Надійшла до редколегії: 19.02.2014 р.

УДК 321

О. В. Пилипенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ГРОМАДСЬКІ РУХИ ЯК ЧИННИК ДИНАМІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Проаналізовано основні аспекти впливу громадських рухів на хід суспільних трансформацій. Розглянуто особливості функціонування рухів в умовах переходу до демократії. Приділено увагу сепаратистським рухам сучасності та їх впливу на політичний процес. Охарактеризовано роль громадських рухів у трансформації політичної системи України на сучасному етапі.

Ключові слова: громадський рух, політична система, політична криза, суспільні трансформації, політичний процес, демократичний транзит.

Актуальність даної проблематики полягає в тому, що сучасні взаємодії суб'єктів політики в умовах демократії все більше ускладнюються і набувають координаційних, а не директивних рис. Історія розвитку держави нерозривно пов'язана з функціонуванням інституцій недержавного характеру. Громадські рухи стають важливим інститутом узгодження політичних інтересів, учасником процедур врегулювання конфліктів. Вони є одним з ефективних і доступних засобів впливу на органи державної влади з боку населення, що здійснюється в умовах демократичного суспільства і правової держави.

Мета нашої роботи – охарактеризувати феномен громадських рухів як чинник динамізації суспільних трансформацій.

Даній проблематиці приділяли увагу зарубіжні та українські вчені. Так, у статті

Т. Павлової «Соціальні рухи як фактор трансформації інституційного середовища: проблеми теорії» сформульовано основні теоретико-методологічні засади дослідження сучасних громадських рухів. Американський дослідник Е. Коббет приділяє увагу відомому руху «Окупуй Уолл-Стріт». Вітчизняний дослідник О.І. Ткач розглядає проблеми формування громадських рухів у Латинській Америці. Дані питання вивчають також Є. Варгасова, К. Клемент, С. Хенкін та інші.

Формування самодостатнього громадянського суспільства з розвиненими параметрами зрілої демократичності суспільних відносин, свободи особистості, соціальної солідарності, владної зрілості і самодостатності, нарешті, державної або правової захищеності є надто складним, багатоаспектним і довготривалим процесом. Він